

Javaslat

a

A tanyavilág kialakulása és helyzete 1945-ig

A tanyavilág lehetőségei 1945 után

Készítette: Győri Jánosné

Győri János eredeti munkája szerint

A tanyavilág kialakulása és helyzete 1945-ig

A „tanyakérdés” problémáját a XX. század első éveiben fedezte fel a közvélemény. A kérdés feltevése azért volt felfedezés, mert az előző korszak nem foglalkozott a tanyákkal. A kiegyezés utáni időszak (1867) a tanyavilág kialakulásának fő korszaka, mégis a pompás milleneumi album (1896) egy szót sem ír és meg sem emlékezik az óriási mértékben elszaporodott tanyákról. Ezen írások, amit a tanyai tanítók és mezőgazdasági szakemberek írtak, mint nemzetpolitikai kérdést tettek szóvá a tanyák problémáit: „mitévők legyünk a tényekkel, egyrészt a nemzet egyetemes érdekei másrészt a mezőgazdasági termelés előrehaladása szempontjából.” A tanyák kialakulása politikai mulasztásnak a következménye, a jelenlegi tanyapolitikának ezen hiányokat kell pótolnia a lehetőségekhez mérten.

Mielőtt részleteibe mennénk, tisztázzuk magát a fogalmat: **mit jelent a tanya?** Két szava van nyelvünknek a kifejezésre. Ósidóktól fogva a XVIII. század közepéig szállás volt a közhasználatú elnevezés, azóta pedig mind a mai napig a tanya. A Magyar Tájszótár 1836-i kiadása így definiálja: „Tanya: pásztorok, mezei emberek szállása, vagy laka.” Győrffy szerint: „a tanya a régiségben halászattal kapcsolatos mesterszó, innen ment át a halászkunyhóra, amely a halásznak a tanyája, aztán átvették baromfitenyésztők, majd a földművesek szállásának a jelzésére.”

Tehát a szállás szó jelentését vette át a tanya, csak a szállás történetileg régebbi elnevezés, a tanya pedig újabb. A szállás alatt általában minden esetben olyan határbeli szállást értünk, amely a jószágoknak és a velük foglalatostkodó pásztoroknak volt rövidebb-hosszabb időre a telephelye. A mai tanya szó értelmében napjainkig megmaradt, a szomszédos nemzetiségek használatában. Győrffy szerint: „Tanya, vagy régebbi nevén szállás alatt a magyar Alföld magános telepeit értjük, amelyek ma a mezőgazdasági munkák, s általában a gazdálkodás központjai, régebben pedig a jószág teleltető helyei voltak.” Tehát nem letelepülési jelentő lakóhely, hanem csak munkahely és ideiglenes tanyázóhely.

Három ismérvét állapíthatjuk meg tehát a tanyának:

- 1./ Magános telep, olyan épület, vagy épület, vagy épületcsoport, amely kívül esik a városok, vagy a falvak zárt tömbjén.
- 2./ Mezőgazdasági, illetve általánosabban őstermelői célt szolgál, tehát vagy állattartásnak, vagy földművelésének vagy erdőgazdaságnak, vagy halászatnak a színhelye.
- 3./ Az illető termelésben foglalkozónak a tartózkodási helye, vagy rövidebb, vagy hosszabb időre, de semmi esetre sem egyszerűen letelepülési helye.

A tanyákat lényegében két nagy csoportba oszthatjuk:

- 1./ Egy városnak vagy egy falunak külső telepe. Itt az illető csak egy időre lakik kinn a tanyán, a munkaidő idejére. Állandó lakhelye a község területén van, ahová piaci napokon és vasárnap még a nagy munkaidő idején is hazajár.
- 2./ Nem függ össze szervesen sem a várossal, sem a faluval, hanem önállóan alkot egy települési egységet.

Ezek alapján nevezhetem a tanyát szórványtelepülésnek, külterületi lakott helynek, terelőhelyi mezőgazdasági területnek.

A jászakiséri tanyavilág kialakulásában mindazon tényezők szerepelnek, mint általában a többi községek körül kialakult tanyáknál. Tehát nem a török hódoltság után keletkeztek, hanem már léteztek előtte is. Sőt a véletlen folytán más adatra is bukkantunk. Rassangházán kívül Kürt is önálló településsé fejlődhetett, ezt az őszi mélyszántásnál felforgatott csontvázak tömege, a talált edénydarabok, majd a szabályos faragott kő igazolja. A népi hagyomány templomparti dűlőként emlegeti és a faragott kő a régi templomra utal. A veszély elmúltával a két település lakossága itt maradt. Szaporodásukkal fokozatosan vették művelés alá a területeket. Tehát „Kysír” 3 településből tevődik össze és területe is e szerint növekedett. Így lett Jászberény után 22.606 kh földjével a Jászság legnagyobb területtel rendelkező települése. A tanyákon élők jórésze a betelepített „páristákból” tevődött ki, akik a jómódú reformátusoknál mint cselédek, béresek telepedtek le.

Ez a letelepülés azonban nem olyan rendben történt, mint a Duna-Tisza közén, a szomszédos jászszentandrásai tanyavilágban, hanem teljesen rendszertelenül.

A jászakiséri tanyák kialakulásában döntő volt a földbirtok megosztás, eszerint alakultak ki a rendezett tanyák, majd a szórvány tanyák. A tanyásgazdák zöme 35-180 kh-ig terjedt. 600 kh földdel dr. Hegedűs Kálmán rendelkezett, akinek tanyája helyén a Jászsági Állami Gazdaság I. számú üzemegysége volt, majd magángazdálkodó kezébe került. Ez vízvezetékekkel ellátott, jól felszerelt tanyaközpont volt már a múltban is. A földesúr is itt lakott, szép és stílusos kastélyban, míg a többi tanyákon általában csak a cselédek, béresek laktak. A kenyéradó gazdáik pedig a község területén rendelkeztek tágas, szép, többszobás lakásokkal.

Az első fejezetben megemlítettem, hogy Jászakisér község lakosainak zöme reformátusokból állt: ezek jó része a betelepülő katolikusokkal műveltette a földjeit, legeltette állatait. A betelepülő katolikusok azután nemcsak dolgoztak és szaporodtak, hanem fokozatosan földet is vásároltak. 2-3 kh birtokon már építettek egy piciny lakást, szobával, kamrával és különálló istállóval.

Ezek nagyrészt vályog épületek, nádtetővel, sőt a melléképületeken csak szalmatető volt látható a múltban. Több tanyán ma nádtetős melléképület (sertésól, istálló) található. A jászakiséri tanyavilágnak is kialakult a jellegzetes foglalkozása: földművelés, állattenyésztés, majd a XIX. századtól kezdve többször történik említés a takarmánytermesztésről is.

Növénytermesztésben a következő növények domináltak: búza, árpa, kukorica, dohány és cukorrépa. Jellegzetessége Jászakisérnek, hogy 1900 előtt kb. 600 kh. szőlőt is nyilvántartanak, ahol a szüret nagy vidámság közepette ment végbe.

Vágó Pál jászapáti festőművész – aki a Strada-család vendége volt, több jászakiséri szüreten vett részt, s így emlékezik erről: „Minden évben kellemes napokat töltök a jászakiséri szüreten, ahol a bográcsban főtt birkapörkölt mellett állandóan feltálat elledelként szerepel a tyúkhúsleves, valamint a kacsákása. Ezek koronája pedig a jászakiséri szárított rétes.” (A szárított rétes, a is elengedhetetlen követelménye a jászakiséri lakodalmaknak, a birkapörkölttel egyetemben.) E szőlőterület az 1902-es évben teljesen kipusztult.

Ez a sokoldalú termelés, a lakosság különbözősége eredményezi, hogy a település tanyái „teljesen szabálytalanul, szétszórva következnek egymásután.” Ennek eredménye, hogy kis részben találnak csak nagygazda tanyákat, jórésztben családi kisgazda tanyává alakultak a betelepülő lakosságból, télen is kinnlakó tanyai családokkal és téli hazaköltözéssel.

Így jött létre az 1945 előtti jászkiséri tanyavilág, amely a községi adatok alapján 400-ra volt tehető.

Az 1945 előtti kultúrpolitika, amelynek irányelve az 1777-es „Ratio Educationis” és az 1868-as Népiskolai Törvény volt, csak a jómódú gazdák gyermekeinél érvényesülhetett. Ezek elvégezheték az elemi iskola hat osztályát, sőt tovább is tanulhattak, de a tanyán élő gyermekek zömének nem voltak biztosítva a művelődés lehetőségei. A tanyákon csak egyetlen iskola működött állandó tanerővel Pusztakürtön, egészen 1956-ig.

1936 után 4 vándoriskola is kialakult és így működött egészen 1945-ig. Ez a szomorú állapot eredményezte, hogy az paraszt gyermekek zöme 1-3 osztályig jutott el esetleg, de ezt is csak a téli hónapokban járta, mert kora tavasztól késő őszig a szülőknél kellett a gyermeknek dolgoznia, vagy jómódú gazdánál őrizte a libát, malacot egy választási malacért, az elfogyasztott élelemért és egy öltözet ruháért. Az iskolai anyakönyvek adatai szépen igazolják, hogy a tanyai szülők gyermekeinek 50%-a 1945 előtt nem végezte el a 6 osztályt, sőt 15%-a analfabéta maradt.

A tanyavilág lehetőségei 1945 után

A község és a tanyavilág 7290 lelkű lakossága szociális, politikai, világnézeti és művelődési vonatkozásban erősen megosztott volt. Mint már az előzőekben említettem, 1945 előtt a község lakosságának nagy része agrárproletár volt. Ezek kubikosként dolgoztak a Középtiszai Vízügyi Igazgatóságnál, vagy béresként, illetve bérlőként a község jómódú gazdáinál. A nagybirtok elmúltával a kisebb tanyai gazdaságok is csak tengődtek. Jó dolga volt a 200-250 jobb módú parasztnak, akik közül mint előbb is említettem, csak az lehetett béres, akinek csinos felesége volt és férje távollétében szórakozni lehetett vele. Ezen évszázados múlt a falu művelődésére is rányomta a bélyegét. Művelődési lehetősége volt az iparosságnak, valamint a jobb módú parasztságnak. Előbbiekben az Iparoskör, az utóbbiakban a 48-as kör.

A jászkiséri intelligencia szórakozó helye a kaszinó volt. A tanyavilág lakosságával pedig nem törődött senki, így jól érvényesült a kultúrpolitikában is az osztálytagozódás.

1945 után megindult Jászkisér község fejlődése, de folyt az osztályharc is. A DÉFOSZ célja és feladata volt az agrárproletariátus, a tanyai lakosság védelme is.

1947 augusztus 31, a választás után a munkások és a parasztnak biztosították vezető szerepüket a községben is. 1948-ban megindult a kollektivizálás: megalakult a Tánacsics Tsz, a Gépállomás, az Állami Gazdaság.

A fejlődés hozta magával a többi tsz-eket, (Kossuth, Szabad Föld) és a kisebb tszcs-eket, mint a Zöld Mező, Új Élet, Aranykalász, Alkotmány. Az 1955-ös felfejlesztésnél Jászkisér község lakóinak 70%-a a nagyüzemi gazdálkodás útjára lépett. Jászkiséren komoly gyökeret vert a közös gazdálkodás. 1959-ben a község lakosságának több mint 90%-a a tsz-be lépett. Cél és feladat volt az állam által biztosított kulturális lehetőségek kihasználása parasztságunk számára a községen belül és a tanyavilágban egyaránt. A parasztság lelkületében még sok volt a konzervativizmus, a tudata még a régi világban él, és ennek átformálása, ez volt az akkori népművelés feladata.

A község fejlődése az 1960-as évek elejétől megváltoztatta a tanyai nép életét is. Addig kifelé törekedtek a községből, most pedig a tagosítás által a szórvány és rendszertelen tanyák helyén bontakoztak ki a tanyaközpontok, a tsz-ek üzemegységei. Az 1960-as évek közepére, mint a mellékelt táblázat is mutatja, 19 nagyobb település található községünk területén, az összes tanyák száma pedig 202.

Részletekre bontva:

Ári tanyák	225 fő	Pusztakürti ÁG. Központ	85 fő
Hajmal	63 fő	Pusztakürti tanyák	135 fő
László major	69 fő	Radics tanyák	8 fő
Magashatári tanyák	42 fő	Rassanghádi tanyák	45 fő
Meggyesi tanyák	65 fő	Szellőháti tanyák	18 fő
Miklós-major	61 fő	Szólóhalmi tanyák	39 fő
Ördögháti tanyák	80 fő	Temetődülő	44 fő
Téglagyár	2 fő	Tizzasülyi út	57 fő
Vasúti órház	5 fő	Virágosi tanyák	24 fő

Tehát 7290 főből 1067 élt a tanyavilágban és 6223 a község belterületén.

A jászkiséri tanyákról a férfiak termelőszövetkezetekben, állami gazdaságokban, vagy a községben alakult, illetve települt üzemekben kerestek, s találtak is munkalehetőséget. Jászkisérre jártak dolgozni, elmenni csak az ment, aki szerette a vándoréletet. A tanyákon az asszonyok, az idős családtagok és a gyermekek maradtak, akik elsősorban állattenyésztéssel foglalkoztak.

Kezdetben ez igen jövedelmezőnek bizonyult. Az állatnyilvántartások alapján átlag 15-30 db sertés volt található minden tanyai udvaron; szarvasmarhából 2-4 db is. A termelőszövetkezetek fejlődése, területeik nagyobb ellenőrzése, az állatok által okozott károk megfizetése már ezt megnehezítette. Ennek ellenére még ma is található több olyan gazda, aki 30-40, sőt 50 db sertéssel is rendelkezik. Ez ékes bizonyítéka annak, hogy községünkben sem valósult meg az a nézet, hogy a termelőszövetkezet létrejötte egyben a tanyák megszűnését jelenti.

A tanyavilág szándékolt felszámolása, ezzel párhuzamosan átalakulása nálunk is hosszabb folyamatnak bizonyult és ezért átmenetet a tanyák megszűnéséhez községünkben is meg kell találni.

Munkám célja a tanyák művelődési helyzetének a vizsgálata volt, a művelődési élet fejlődése viszont a gazdasági életnek, a szabadidő növekedésének a függvénye. Jászkisér 1945 előtt is rendelkezett több, művelődést szolgáló épülettel, ami hatással volt a tanyáról bejáró emberek életére is. Az igazi változást azonban 1948, a szövetkezeti gazdálkodás jelentette.

1964-ben községünkben megnyílt a megyei és országos szinten is a második tanyai kollégium. Ennek eredménye lett, hogy a tanyai iskolák megszűntek, a szellőháti alsó tagozatos 1-4 osztály kivételével, amely még ekkor is működött, osztályonként a következő tanulólétszámmal:

- 1. osztály: 2 fő
- 2. osztály: 4 fő
- 3. osztály: 4 fő
- 4. osztály: 4 fő
- Összesen: 14 fő

Az új kollégiumban az eddig egyszerű körülmények között élő tanyasi gyermekek korszerű, kulturált körülmények között folytathatták tanulmányaikat.

A kollégiumi költség az állami támogatás által kevesebbe került a szülőknek, mintha otthon nevelődött volna a gyermek. A szülők így közvetlen kapcsolatba kerültek gyermekeik által a község művelődését szolgáló intézményeivel. Elmentek gyermekeikkel moziba, könyvtárba, a művelődési házban rendezett színházi és ismeretterjesztő előadásokra, kiállításokra. A kultúra hatása tudatukba lényeges változást jelentett: felkeltette az igényt a falu, a kulturáltabb életmód iránti vágyat. Ennek eredménye lett a tanyai lakosság fokozottabb vándorlása a községbe, sőt egyesek részéről a városokba.

Az 1970 évi népszámlálási statisztika már csak 151 tanyai lakóépületet említ a községünk területén, 1973 december 31-én pedig már csak 85 db tanyai lakóépület volt található, 33 tanyát

lebontottak, míg az 1970/71 évi ár- és belvíz hatására 38 tanyai épület összedőlt. A meglévő 85 tanyai épületen kívül szerepel Szellőhát tanyaközpont, mint a Jászsági Állami Gazdaság I. sz. kerülete. Itt 99 ember él, míg az előbb említett 85 tanyán 130 fő; így az összes tanyai lakosunk tehát 1973. december 31-én 229 fő. A létszám világosan tükrözi a fokozatos csökkenést, de jelzi azt is, hogy a tanyai lakosokkal még több éven át számolni kell. Napjainkban is tükröződik, hogy létrejönnek új tanyák és gazdaságok.